

Koks likimas laukia seno Leliūnų dvaro?

Leliūnai plačiai išgarsėjo pasaulyje, kai per miestelį buvo nutiestas pirmasis Lietuvoje plentas. Jis jungė Varšuvą su Sankt Peterburgu. Juo važiuodavo kariatės, dilžanai, traukiami arklių. Veždavo išsidabinusias ponias ir ponus, valstybių pareigūnus, pašto siuntas ir kitus daiktus. Leliūnuose vežimai sustodavo, žmonės pasivaikščiodavo, pasidairydavo po miestelį.

Daug anksčiau negu plentas atsirado Leliūnų dvaras. Istoriniuose šaltiniuose jis yra paminėtas XVII a. Miestelis atsirado vėliau. 1671 m. Leliūnuose (turbūt dvare) gyveno 39 žmonės.

Yra keletas padavimų dėl vietovės pavadinimo Leliūnai. Lietuvoje tokių pavadinimų nėra daug. Be minimo Leliūnų dvaro ir miestelio Utenos rajone, didelis Leliūnų kaimas yra Debeikių seniūnijoje (Anykščių r.), mažesnis kaimelis – Luokesos s. (Molėtų r.) ir Leliūnų kaimas Žemaitijoje, Baltijos pajūryje (Imbrės s., Kretingos r.). Uteniškiai vietovės pavadinimą kildina nuo žodžio liūnas. O gamtininkas Gediminas Isokas dar papildė, kad tame liūne nuskendo prancūziškai kalbanti ponija. Po jos mirties dvaras pradėtas vadinti Leliūnais.

Kita versija, kad Leliūnų

Leliūnų dvaro rūmų fragmentas.

Autoriaus nuotr.

dvaro pavadinimas atsirado nuo šeimininko pavardės Leliūnas. Šį asmenį Leliūnu vadino todėl, kad jis kalbėdamas vartojo priežodį le-le-le. Dar yra teigiama, kad pirmasis Leliūnų dvaro ponas buvęs prancūzų kilmės. O prancūzų kalboje žodelis le dažnai vartojamas.

XVIII a. Leliūnų dvaras turėjo didelės įtakos miestelio atsiradimui ir jo augimui, taip pat kultūrinei raidai Utenos krašte. Dvarą valdė ponai Pamarneckiai. Jiems ar jų artimiems giminaičiams priklausė Alantos (Molėtų r.), Savičiūnų (Anykščių r.) ir kiti dideli dvarai. Pamarneckiai pasižymėjo žmonių spauda, žiaurumu, ypač baudžiamos metais. Jie baudžiaminkus plakė rykštėmis, kankino. Vyrai naktimis pri-

valėjo saugoti Leliūnų dvarą nuo vagių, plėšikų, gaisro. Dienomis dirbo ūkio darbus. Moterys skalbė pono ir jo šeimos narių drabužius, sodino daržus, bulves, prižiūrėjo pasėlius, rovē linus, mynė juos, šukavo, verpė, audė drobes ir kitus audinius.

Be to, kasmet baudžiamininkų šeima dvarui turėjo duoti riebią žąsį, du gaidžius, 20 kiaušinių ir t. t.

Iš Pamarneckių Leliūnų dvaras atiteko Arcimavičiams, kurie irgi buvo negailėstingi baudžiaminkams. Po baudžiamos panaikinimo Leliūnų dvare šeimininkavo ponas Siziniauskis (kituose dokumentuose (Sizinevsky), kuris rūpinosi leliūniškių švietimo reikalais. Jis dvare įkūrė cerkvinę mokyklą, ku-

ri veikė 1885-1904 m. Joje 1890 m. atidarė klases, kuriose vaikai buvo mokomi lenkų kalba. Be šių mokyklų Leliūnų krašto vaikus lietuviškai mokė daraktoriai V. Braukyla, F. Poška, K. Pajada, P. Miliūnas ir kiti.

Kultūriniam ir dvasiniam leliūniškių gyvenimui įtakos turėjo Leliūnų bažnyčia. Pirmiausia dvare buvo pastatyta koplyčia, o 1787 m. – pirmoji bažnyčia, kurios statybą rėmė Leliūnų dvaras. Starkišio palivarko ponas bažnyčiai dovanojo valaką geros žemės.

Nors kai kurie dvarai po 1918 m. Vasario 16-osios akto dėl Lietuvos nepriklausomybės ir žemės reformos sunyko, bet Leliūnų dvaras pradėjo naują gyvenimo erą. Buvo tvarkingi rūmai, 3 daržinės, klėtys, tvartai, bravoras, klojimai, kumetynas, kuriame gyveno M. Breikaus, J. Kviklio, M. Petronio, S. Kviklio, keturios Grigaliūnų šeimos. Dvarą valdė sumanus šeimininkas Srolė Perkus (žydas). Manoma, kad vokiečiai jo nesušaudė, pasislėpė ar pabėgo.

Dvare buvo šeimininkauta pažangiai. Iš Olandijos, Vokietijos pirko ir laikė produktyvias karves, laukininkystėje taikė sėjomainas, gavo gerus javų ir kitų kultūrų derlius. Prezidento Antano Smetonos laikais Leliūnų dvaras buvo tarp pažangiausių ūkių Utenos krašte. Bendravo su Labeikių (Utenos r.), Repšėnų (Anykščių r.) dvarų savininkais Butleriais, Klabinų – Sliziais (Molėtų r.) ir kitais ponais, kurie ūkininkavo europietiška. Pirko javų sėjamašias, pjaunamašias, kuliamašias (arklines) ir kitą techniką, kurią naudo-

jo ne tik dvaro laukuose, bet ir nuomojo smulkesniems aplinkinių kaimų ūkininkams.

Leliūnų, kaip ir kitų dvarų, pažangą sustabdė 1940 m. sovietinė okupacija. Visą sunaikino, išdraskė, išplėšė. Gražūs raudono mūro rūmai ėmė irti. Vėliau rūmai buvo remontuojami, pastate įkūrė kolūkio raštinę, gyveno žmonės.

Kultūros paveldo departamento Utenos padalinio darbuotojai sakė, kad Leliūnų dvaro būklė nėra gera. Stovi jis užkaltais langais. Reikia jį tvarkyti, remontuoti. Dvaro išsaugojimu rūpinasi ir Leliūnų seniūnija. Tačiau daryti ką nors negali, nes nuo 1990 m. dvaras yra privati nuosavybė. Jo šeimininkas Dalius Kvedaras, kuris 2003 m. rengė rūmų vidaus tvarkymo projektą, tyli. Visą lemia pinigai. Kai jų trūksta, svarbūs paveldo objektai pradeda nykti.

Nykstančių dvarų Lietuvoje nemažai. Būtina juos išsaugoti. Bet kaip?

Mažėja žmonių ir Leliūnų miestelyje. Jei 2001 m. Leliūnuose gyveno 551 žmogus, tai 2012 m. sausio 1 d. buvo 453 asmenys. Miestelis išaugo kolūkinės santvarkos metais, kai žmonės iš melioruojamų kaimų kėlėsi į centrinę gyvenvietę. Dabar jų vėl mažėja.

Pagal statistinius duomenis, Leliūnuose gyveno 1897 m. – 305, 1923 m. – 353, 1970 m. – 252, 1979 m. – 378 žmonės.

Koks likimas laukia seno Leliūnų dvaro, šiandien tiksliai niekas negali pasakyti.

Algirdas MEILUS